

Dødscellene i kruttårnet

En dyster del av norsk krigs- og fengselshistorie kan nå for første gang bli åpnet for publikum. Kronprinsens kruttårn på Akershus festning var i mer enn 100 år regnet som Norges sikreste fengsel.

Tekst: HÅKON LETVIK
Foto: ROLF ØHMAN

Gjest Baardsen, Ole Høiland og Vidkun Quisling er tre av de mest kjente fangene som har sittet i den sikreste del av gamle Akershus landsfengsel, på folkemunne kalt «slaveriet».

I krigsårene var Kruttårnet siste oppholdssted for gode nordmenn som risikerte livet i kampen mot den tyske okkupasjonsmakten. Der satt de før de ble ført til retterstedet på festningen, på Trandum eller på Hovedøya.

«Under krigen 1940–1945 benyttet som fengsel for dødsdømte», forteller et beskjedent skilt på veggen.

Fra tid til annen blir kommandantskapet på Akershus festning kontaktet av pårørende som ønsker å se det sted hvor deres kjære tilbragte de siste timer. Noen av dem som overlevet oppholdet i Kruttårnet, har også bedt om få komme tilbake til det sted som mest av alt ble forbundet med tysk terror og redsel.

Fire klare å rømme

Bare i løpet av de siste månedene før krigens slutt i

Bak solide festningsmurer på Akershus festning lå Norges første landsfengsel – som en liten, isolert b. Kommandanten på Akershus idag, generalmajor Ørnulf Thune, håper å åpne deler av fengselet for publikum.

1945, ble 42 norske patrioter geleidet fra Kronprinsens kruttårn til retterstedet. I februar 1945 maktet fire dødsdømte motstandsfolk å bryte seg ut av cellene. De ble tatt kort tid etterpå, men ble reddet av frigjøringen.

– Forholdene for fangene var forferdelige. Tårnet var

et uhyggelig sted, og underernæringen forsterket påkjenningen. Når som helst kunne vi bli skutt, og ingen bar på illusjoner om å overleve, skriver Einar Grannes i boken «I skyggen av Jupiter».

Morgen og kveld fikk fangene en tynn brødskrive, midt på dagen en halv liter kokt

vann med fire-fem biter kålrabi pluss to-tre små, akurveite og til dels råte poteter, med skallet på. Til frokost vanket det en skvett kald kaffeerstatning, til kvelds en halv liter «svenskesuppe». Det var den som holdt liv i oss, forteller Grannes om oppholdet i Kruttårnet. Han

ble tatt av tyskerne under et sabotasjeopdrag.

Da styrker fra Milorg-gruppe 13 233 den 13. mai 1944 rykket inn og heiste det norske flagg på festningen, fant de en glemt nederlandsk fange. Han lot seg glede strålene fotografere sammen med befrierte.

met

Kommandanten på Akershus festning, generalmajor Ørnulf Thune, vil nå åpne Kruttårnet, som det dystre minnesmerke det er.

– Men vi må pusse opp før vi kan slippe publikum til. Jeg håper det blir mulig å gjøre det på vårparten en gang, sier generalmajoren.

Fengslet ble under krigen tatt i bruk som tysk militærfengsel, og flere hundre tyskere satt også innesperret her, adskilt fra de norske fangene. Tyskerne var nådeløse mot norske motstandsfolk, men de var heller ikke nådige mot sine egne. Soldater som kom mer enn tre dager for sent tilbake fra permisjon, ble betraktet som deserterere, dødsdømt og skutt. Dødsdom ble også avsagt for tyverier og svartebørshandel. En gang ble tre tyske soldater henrettet i fengselsgården for å ha solgt bensin til nordmenn.

Landets sikreste

Efter krigen ble de farligste krigsforbryterne holdt fengslet i det som ble ansett som landets sikreste fengsel. Vidkun Quisling satt også en tid bak de metertykke veggene.

I kjelleren ligger tre mørke celler, med solide gitre foran vinduene. Her satt blant andre lederne for sameopprøret.

Vårmland, 8 år. 1930 står det risset inn i gulvet, som en hilsen fra en fange som har tilbragt år av sine liv bak festnings- og fengselsmurene.

Første etasje inneholder et stort rom hvor Ole Høiland –

i lenker og i et stort bur – ble vist frem til almen beskuelse etter å ha rømt for tredje gang.

– Ryktet spredte seg i byen, og det ble nærmest en slags begivenhet å se på ham, forteller generalmajor Thune.

Annen og tredje etasje rommet hver åtte celler, ytterst spartansk utstyrt, og med solide gitre foran vinduene høyt oppe på veggen. En smal og slitt vindeltrapp fører opp i etasjene, hvor solide dører med låser og slåer smalt igjen bak fangene. Cellene er også utstyrt med en spesiell mekanisme som kan betjenes fra korridoren. Med den ble sengen slått opp og låst mot veggen, slik at fangene ikke kunne ligge på dagtid. De var da henvist til å sitte på en stol, eller gå frem og tilbake på gulvet.

Ble bygget i 1755

Kronprinsens kruttårn ble bygget i 1755, og ble tatt i bruk som fengsel i 1830. Tårnet var en del av Akershus landsfengsel, som var i drift frem til 1950. Landsfengslet var det første og eneste i sin tid, og var forutsatt å erstatte en del av slaveriene på festningene landet rundt. Fengslet rommet verksteder og kirke, og lå godt bevoktet bak festningsmurene. Det var bygget langs en gate, og helt til på 1800-tallet sto to skarpladde kanoner rettet inn mot denne «gaten» i tilfelle fangene gjorde opprør.

På 1700- og 1800-tallet slepte grupper av fanger seg ut i byen, godt sikret med tunge fotjern, på vei til arbeid hos private og offentlige etater, som betalte fengslet for deres arbeidskraft. Å havne på Akershus i den tiden var det verst tenkelige. I «Skidsen fra mit straffeliv», utgitt i Kristiania i 1892, forteller en mann som ble dømt til to års straffarbeide for dokumentfalsk, hvordan bena holdt på å svikte ham på vei fra retten og til festningen.

– Fatt mot, sa fangevokteren, det er ikke så farlig som De tenker.

Den dømte oppdaget også at det ikke var så ille som han forestilte seg – han hadde sett for seg de tunge jernlenkene, halsringen og trekkubbene som fangene tidligere var sikret med – lenkene kunne veie opptil 30 kilo.

– Jeg kjente den gang ikke til at fangene var fritagne for jern, undtagen for farlige forbrydere og saadanne der havde forsøgt at rømme, skriver fangen.

En av hans medfanger satt tilsammen 18 år i tukthus og på Akershus for tyverier av gjenstander som tilsammen var verd 24 kroner.

Kronprinsens kruttårn var i mange år brukt som lager, men står idag tomt. Resten av det gamle landsfengslet rommer Forsvarets høyskole og flere av Forsvarets stabsskoler. I Fengselskirken er det foredragssal og kontorlokaler. De fleste av de andre fengselsbygningene er i bruk som kontorer.

Kronprinsens kruttårn ble betraktet som landets mest fluktsikre fengsel. Mange dødsdømte patrioter tilbragte i krigsårene sine siste timer her.